

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 12 (1997)

Η πρώτη έντυπη Ελληνική μετάφραση από την
Τουρκική λογοτεχνία (1800)

Γιώργος Κεχαγιόγλου

doi: [10.12681/deltiokms.79](https://doi.org/10.12681/deltiokms.79)

Copyright © 2015, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κεχαγιόγλου Γ. (1997). Η πρώτη έντυπη Ελληνική μετάφραση από την Τουρκική λογοτεχνία (1800). *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 12, 155–166. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.79>

Η ΠΡΩΤΗ ΕΝΤΥΠΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ (1800)

*Στή μνήμη του Νικόδημου, φτωχοῦ τουρκόφωνου παραμυθᾶ
στό Νέβσεχιρ καὶ τελευταίας χαρούμενης ἀνάμνησης τοῦ πατέρα μου*

Μολονότι στή μακρόχρονη γνωριμία τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ μέ τὰ τουρκ(ομαν)ικά φύλα¹ δέν ἔπαψαν οἱ μεταξὺ τους γραμματικαὲς σχέσεις, μολονότι λογοτεχνικό, «προλογοτεχνικό» καὶ «παραλογοτεχνικό», λαϊκό ἢ «ἀνώνυμο» (ἔμμετρο ἢ πεζό, κυρίως ἀφηγηματικό) ὕλικό κυκλοφοροῦσε προφορικά ἀνάμεσα στοὺς ἑλληνόγλωσσους καὶ τουρκόγλωσσους πληθυσμοὺς τῆς Ἑγγύς καὶ Μέσης Ἀνατολῆς, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ κατόπιν τῶν Βαλκανίων σὲ ὁλόκληρη τὴν περίοδο τῆς στενότερης ἐπαφῆς τους (11ος αἰ. κ.ἔ.),² μολονότι χειρόγραφο ὕλικό τουρκικῶν μεταφράσεων ἔργων τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, καὶ νεοελληνικῶν μεταφράσεων ἔργων τῆς τουρκικῆς γραμματείας εἶναι γνωστό, ἂν καὶ σχεδὸν ἀδιερευνήτο,³ μολονότι οἱ «γραικοτουρκικῆς» (καραμανλίδικες) ἔντυπες μεταφράσεις (ἀπὸ τὰ ἑλληνικά στὰ τουρκικά, ἀλλὰ σ' ἑλληνικό ἀλφάβητο) ξεκινοῦν, γιὰ τὰ μὴ λογοτε-

1. Βλ., πρῶχειρα, γιὰ τὴ μεσαιωνικὴ περίοδο, τὴ βιβλιογραφία τοῦ G. Moravesik, *Byzantinoturcica*, Βερολίνο ²1958. Δέν ὑπάρχει, γιὰ τὴν ὥρα, ἀνάλογη γενικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὴ νεοελληνικὴ περίοδο.

2. Οἱ μαρτυρίες ἀφθονοῦν ιδιαίτερα γιὰ τὴ λαϊκὴ ἀφήγηση (παραμῦθια, ἀνέκδοτα, ἱστορικῆς καὶ θρησκευτικῆς παραδόσεις κτλ.), καὶ δέν προέρχονται μόνο ἀπὸ ἀνατολίτες καὶ δυτικούς περιηγητές· ἡ νεοελληνικὴ δραστηριότητα στὴν πρόσληψη περσοαραβικῆς, ὀρχικῆς, καὶ τουρκικῆς, κατόπιν, προῖσλαμικῆς, εἴτε ἰσλαμικῆς ὕλης ἐπεκτείνεται, ἐπίσης, στὸν τομέα τῶν μεταφράσεων, παραφράσεων καὶ διασκευῶν θρησκευτικῆς γραμματείας γιὰ ἑλληνόγλωσσους μουσουλμάνους, ιδιαίτερα τῆς Βαλκανικῆς (*Ἡπειρος, Ἀλβανία κ.ἄ.), ποὺ μόλις τώρα ἀρχίζουν νὰ μελετιοῦνται σοβαρά, ιδιαίτερα ἀπὸ γλωσσολόγους.

3. Δέν ἔχει γίνεи ἀκόμα προσπάθεια βιβλιογραφικῆς καταγραφῆς οὔτε, φυσικά, ποσοτικῆς ἢ ποιοτικῆς ἀποτίμησής του. Γιὰ τὴ νεοελληνικὴ δραστηριότητα ὡς τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ., ὁ ἐρευνητὴς μπορεῖ νὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὶς παλαιότερες, καὶ μὴ εἰδικές, βιβλιογραφικῆς καὶ βιοεργογραφικῆς προσπάθειες τῶν Γ. Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον* (1804), καὶ Κ. Ν. Σάθα, *Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων...* (1868), ἀλλὰ χρειάζεται νὰ ἔξετάσει, τουλάχιστον, ὅλους τοὺς δημοσιευμένους ὡς σήμερα Καταλόγους (νεο)ελληνικῶν χειρογράφων, ὅπου δέν λείπουν οἱ ἐνδείξεις μεταφράσεων ἀπὸ τὰ τουρκικά.

χνικά έργα, ήδη από το 1584 και, αὐτοτελῶς, ἀπὸ τὸ 1718,⁴ καὶ μολονότι οἱ πρῶτες γνωστὲς χειρόγραφες ἑλληνικὲς μεταφράσεις τουρκικῆς «προλογοτεχνικῆς» ἢ «παραλογοτεχνικῆς» ὕλης ἀνάγονται στὸ πρῶτο, πιθανότατα μισὸ τοῦ 18ου αἰ.,⁵ δὲν διαθέταμε ὥς τώρα καμιά ἐνδειξὴ γιὰ ἐντυπὴν μετάφραση τουρκικοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου πρὶν ἀπὸ τὸν προχωρημένον 19ο αἰ.⁶ Ἐπόμενον ἦταν, λοιπόν, νὰ θεωρεῖται γενικὰ ἀπὸ τὴ γραμματολογικὴ ἔρευνα, ποὺ ἐκτιμᾷ κυρίως τὴν «καθαυτὸ λογοτεχνία» καὶ τὰ ἐντυπα τεκμήριά της, ἀπειροελάχιστὴ ἢ (ἰσλαμικὴ καὶ) τουρκικὴ συμβολὴ στὴ νεοελληνικὴ γραμματεία⁷

4. Βλ. S. Salaville - E. Daleggio, *Karamanlidika*..., τόμ. 1: 1584-1850, Ἀθήνα 1958, καὶ Ἐ. Μπαλτᾶ, *Karamanlidika. Additions (1584-1900)*..., Ἀθήνα 1987· *Karamanlidika. Nouvelles additions et compléments, I*, Ἀθήνα 1997 (ὅπου καὶ χρησιμότητὴ βιβλιογραφία γιὰ τὴ «γραικοτουρκικὴ» γραμματεία).

5. Βλ., π.χ., τὶς πρῶτες γνωστὲς χειρόγραφες μεταφράσεις ἱστοριῶν-ἀνεκδότων τοῦ *Νασρεντίν Χότζα* (στὰ νεοελληνικά καὶ στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά), ποὺ ἐνδέχεται νὰ ἀνήκουν στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰ. καὶ νὰ χρησιμοποιήθηκαν ἀκόμη καὶ στὴ νεοελληνικὴ (φαναριώτικη) ἐκπαίδευση: Γ. Κεχαγιόγλου, «Ἕνας Ὄθωμανὸς Αἰσωπος στὴν αὐλὴ τῶν Μαυροκορδάτων καὶ τοῦ Ὁθωνα: Οἱ πρῶτες σωζόμενες ἑλληνικὲς μεταφράσεις τοῦ *Νασρεντίν Χότζα*», *Μολυβδοκοנדυλοπελεκητής* 4 (1993), σσ. 7-41 (καὶ συνοπτικότερη μορφή στὸν τόμο *Ὁψεις τῆς λαϊκῆς καὶ τῆς λόγιας νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. 5η Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση ἀφιερωμένη στὸν Γιάννη Ἀποστολάκη, Θεσσαλονίκη, 14-16 Μαΐου 1992* [ΕΕΦΣΠΘ. Τεύχος Τμήματος Φιλολογίας, Παράρτημα ἀριθμ. 5], Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 159-181).

6. Ἡ πρώτη, μὴ αὐτοτελὴς συλλογὴ ἐντυπῶν μεταφράσεων ποὺ συμπεριλαμβάνει τουρκικὴ καὶ ἀραβικὴ πεζὴ ἀφηγηματικὴ ὕλη εἶναι, σύμφωνα μὲ τὰ γνωστὰ βιβλιογραφικὰ δεδομένα, οἱ *Μῦθοι, μυθιστορία καὶ διηγήματα ἠθικά καὶ ἀστεία* τοῦ Δ. Κ. Χατζηασάνη Βυζάντιου (Ἀθήνα 1839).

7. Γιὰ τὶς γενικότερες γραμμὲς τοῦ νεοελληνικοῦ ἀνατολισμοῦ, καὶ γιὰ ὁρισμένα αἷτια ποὺ καθόρισαν ἢ ἐμπόδισαν τὴν ἀνάπτυξή του βλ., ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βιβλιογραφία τῆς σσμ. 5, καὶ Anna Tabaki, «Un aspect des Lumières néohelléniques: L'approche scientifique de l'Orient. Le cas de Dimitrios Alexandridis», *Ἑλληνικά* 35 (1984), σσ. 316-337, καθὼς καὶ τὶς ἐργασίαι μου: «*Χίλιες καὶ Μία Νύχτες*: Σταθμοὶ στὶς τύχες τοῦ ἔργου καὶ ἡ μετάφραση τοῦ Κώστα Τριχογλίδη», *Διαβάζω* 33 (1980), σσ. 42-59· «Ὁ βυζαντινὸς καὶ μεταβυζαντινὸς *Συντίπας*: Γιὰ μιὰ νέα ἐκδόση», *Graeco-Arabica* 1 (1982), σσ. 105-130· «Οἱ ἐντυπες νεοελληνικὲς μεταφράσεις τοῦ 18. αἰ.: Παρατηρήσεις καὶ ἀποτιμήσεις», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 32/6 (1982), σσ. 229-237· «Δύο ἀβιβλιογράφητες ἐκδόσεις: *Μυθολογικὸν Συντίπτα* (1755) - *Ἀραβικὸν Μυθολογικὸν* (1846)», *Ἑλληνικά* 34 (1982-3) [1984], σσ. 494-498· «Ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἀσία ὡς τὴν Ἀνδαλουσία: Δείγματα τῆς λογοτεχνίας τοῦ Ἀραβικοῦ Μεσαίωνα στὴν Ἑλλάδα τοῦ Μεσοπολέμου, I (*Συντίπας ἢ Οἱ Πανουργίες καὶ οἱ Μηχανορραφίες τῶν Γυναικῶν*, μετάφρ. Κ. Τριχογλίδη, Ἀθήνα 1982), II (*Τὸ Περιβόλι τῆς Ἀγάπης* ("Ἀγνωστος Ἀραβὰ ποιητὴ), μετάφρ. Κ. Τριχογλίδη, Ἀθήνα 1982)», *Διαβάζω* 73 (1983), σσ. 50-55 καὶ 74 (1983), σσ. 53-56· «Λεπτομέρειες στὴν τοιχογραφία τοῦ παλαιστινιακοῦ ἀγῶνα, μέσω μιᾶς κυπριακῆς περιδιάβασης (*Σύγχρονοι Παλαιστίνιοι πεζογράφοι*, Ἐπιλογὴ-μετάφρ. Ντίνα Κατσούρη, Ἀθήνα 1983)», *Διαβάζω* 85 (1984), σσ. 56-61· «Ἡ πρώτη ἐντυπὴ ἑλληνικὴ μετάφραση τῆς διήγησης *Alf layla wa-layla* (*Χίλιες καὶ Μία Νύχτες*), *Graeco-Arabica* 3 (1984), σσ. 213-228· «Modern Greek Orientalism

καὶ ἀνύπαρκτη ἢ τουρκικὴ συμμετοχὴ στὴν προεπαναστατικὴ λογοτεχνία.⁸

and Literary Responses to the Arabic East (18th Century-ca. 1830)», στὸν τόμο A. Moala (ἐπιμ.), *Orient et Lumières. Colloque de Lattaquié 29 septembre - 2 octobre 1986*, Γκρενόμπλ 1987, σσ. 75-83· «Modern Greek Orientalism: A Preliminary Survey of Literary Responses to the Arab World», *Modern Greek Studies Yearbook* 3 (1987) [1988], σσ. 75-97· «Translations of Eastern "Novels" and their Influence on Late Byzantine and Modern Greek Fiction (11th-18th Centuries)», στὸν τόμο R. Beaton (ἐπιμ.), *The Greek Novel AD 1-185*, Λονδίνο-Νέα Υόρκη-Sydney 1988, σσ. 156-166· «Νεοελληνικὸς Ἀνατολισμός: Συνέχεια καὶ ἀσυνέχεια στὶς γραμματειακὲς προσεγγίσεις τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου», στὸν τόμο *Μνήμη Λίνου Πολίτη*, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 157-165· *Τὰ Παραμύθια τῆς Χαλιμάς*, τόμ. Α'-Δ', Ἀθήνα 1988-1994· «The Discontinuity of Greek Literary Responses to the Arab World (18th - 20th Centuries)», *Journal of Modern Greek Studies* 7,1 (1989), σσ. 65-76· «1790-1800: Γέννηση, ἀναβίωση, ἀνατροφοδότηση ἢ ἐπανεκτίμηση τῆς ἐλληνικῆς ἐρωτικῆς πλασματικῆς πεζογραφίας;», *Σύγκριση/Comparaison* 2-3 (1991), σσ. 53-62· «Νεοελληνικὴ πεζογραφία μὲ ἀνατολικὴ προέλευση καὶ ἡ ἀναβίωση τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφικῆς μυθολογίας στὸν 18ο αἰώνα», *Graeco-Arabica* 5 (1993), σσ. 287-293· «Ὁφεί τοῦ νεοελληνικοῦ "ἀνατολισμοῦ": Ἡ συμβολὴ τῶν Κυπρίων λογοτεχνῶν τῆς Αἰγύπτου», στὸν τόμο Πολιτιστικὲς Ὑπηρεσίες Ὑπουργείου Παιδείας [Κύπρου] (ἐπιμ.), *Πρακτικὰ Συμποσίου "Οἱ Κύπριοι λογοτέχνες τῆς Αἰγύπτου"* (Λευκωσία, 11-12 Ἀπριλίου 1991), Λευκωσία 1993, σσ. 29-48· «Traduzioni neogreche del XVIII secolo: l'italiano come lingua veicolare» (μτφρ. A. Gentilini), στὸν τόμο M. Vitti (ἐπιμ.), *Testi letterari italiani tradotti in greco (dal '500 ad oggi)*, Βιτέρμπο 1994, σσ. 139-152· «Νεοελληνικὴ ἀφηγηματικὴ λογοτεχνία καὶ ξένες παραδόσεις. Ἡ ποιικιλία τῶν "ἀνατολικῶν" καὶ "δυτικῶν" συμβολῶν κατὰ τὸν 18ο αἰώνα», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Α' Διεθνὸς Συνεδρίου Συγκριτικῆς Γραμματολογίας. Σχέσεις τῆς ἐλληνικῆς μὲ τίς ξένες λογοτεχνίες*, 28.11-1.12.1991, Ἀθήνα 1995, σσ. 67-83· «Ἀβιβλιογράφητες ἐκδόσεις τοῦ Ναορεντίν Χότζα (Σμύρνη 1848, Ἀθήνα 1860, 1861)», *Ἑλληνικά* 45 (1995), σσ. 362-371· «Ἡ σπασμωδικὴ συγκριτικὴ γραμματολογία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ "γραικοτουρκικὴ" διασκευὴ τοῦ Πολυπαθοῦς τοῦ Γρ. Παλαιολόγου», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 11 (1995-1996), σσ. 125-136· «Ἀπὸ τὰ Ἐρωτος ἀποτελέσματα τοῦ Ἰ. Καρατζᾶ ὡς τὸν Θέρσανδρο τοῦ Ἐ. Φραγκοῦδη: στὶς ἀπαρχές τῆς Νεοελληνικῆς καὶ τῆς νεότερης Κυπριακῆς πεζογραφίας», *Σημεῖο* 4 (1996 [1997]), σσ. 111-136· «Ὅθωμανικὰ συμφραζόμενα τῆς ἐλληνικῆς ἐντυπῆς πεζογραφίας. Ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Παλαιολόγο ὡς τὸν Εὐαγγελινὸ Μισσηλίδη», στὸν τόμο Ν. Βαγενάς (ἐπιμ.), Ἀπὸ τὸν Λεάνδρου στὸν Λουκῆ Λάρα. *Μελέτες γιὰ τὴν πεζογραφία τῆς περιόδου 1830-1880*, Ἡράκλειο 1997, σσ. 79-91.

Εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι ἀκόμη καὶ μείζονα ἔμμετρα νεοελληνικὰ ἔργα μὲ τουρκαλβανικὸ καὶ ἰσλαμικὸ προσανατολισμὸ, ὅπως ἡ λεγόμενη «Ἀλφασιάδα» τοῦ Χατζησερχέτη (ἀρχές τοῦ 19ου αἰ.) πού, ὡς πρὸς τὸ μήκος τῆς, μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μόνον μὲ τὸν *Ἐρωτόκριτο* τοῦ καθολικοῦ βενετοκρατικοῦ Βιτσέντσου Κορνάρου καὶ μὲ τὴν *Ὀδύσεια* τοῦ ἄθεου ἀραβοκρατικοῦ Νίκου Καζαντζάκη, ἔμειναν ὡς σημεῖρα ἀνέκδοτα στὸ σύνολό τους καὶ σχεδὸν ἀσχολίαστα ἀπὸ τὴν νεότερη ἔρευνα, ἂν ἐξαίρεσουμε εὐάριθμες ἐργασίες ὀρισμένων ξένων ἐρευνητῶν καὶ τὴν ἐνθερμὴ προσοχὴ διεθνιστῶν πολιτῶν τοῦ κόσμου, ὅπως ὁ ὑπερρεαλιστὴς Νίκος Ἐγγονόπουλος.

8. Ἐλάχιστες, π.χ., ἀπὸ τίς πρόσφατες ἐργασίες γιὰ τὰ λεγόμενα «φαναριώτικα σιγχοργγήματα» (καὶ τίς ἀνθολογίες τους, βλ. παρακάτω, σημ. 24, καὶ *Μισμαγιά*. Ἀνθολόγιο *Φαναριώτικης ποίησης* κατὰ τὴν ἔκδοση *Ζήση Δαουτή...*, ἐπιμ. Ἄ. Φραντζῆ, Ἀθήνα 1993, καὶ τὴ σχετικὴ βιβλιοκρισία μου στὰ *Ἑλληνικά* 43 (1993), σσ. 448-469) διερευνῶν

Τὸ τεκμήριο πὺν περιγράφω συνοπτικὰ ἐδῶ ἀλλάζει, νομίζω, τὴν εἰκόνα τῶν γνώσεών μας, τουλάχιστον σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ χρονολογικὰ καθέκαστα. Ἀπὸ ἀνέκδοτο ἀρχεῖακὸ ὕλικὸ προκύπτει ὅτι στὰ 1800, δηλαδὴ τὴν τελευταία χρονιά τοῦ 18ου αἰ., καὶ τριανταεννέα ὁλόκληρα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν μὴ αὐτοτελή, καὶ ὄχι καθαρὰ λογοτεχνική, ἀθηναϊκὴ ἐκδοσὴ τῶν *Μύθων, μυθιστοριῶν καὶ διηγημάτων ἠθικῶν καὶ ἀστείων* τοῦ Βυζάντιου, δηλαδὴ τοῦ Κωνσταντινουπολίτη, ἀραβοθρεμμένου καὶ τουρκοθρεμμένου Δ. Κ. Χατζηασλάνη,⁹ τυπώθηκε, ἢ ἦταν ἐτοιμὴ νὰ τυπωθεῖ, ἡ πρώτη αὐτοτελὴς μετάφραση ἔργου τῆς τουρκικῆς γραμματείας στὰ ἑλληνικά, καὶ μάλιστα στὸ παλαιότερο ἐνεργὸ κέντρο τῆς ἑλληνικῆς βιβλιοπαρὰγωγῆς, τὴ Βενετία, καί, πιθανότατα, στὸ σημαντικότερο τυπογραφεῖο τοῦ Πάνου Θεοδοσίου.

Πρόκειται γιὰ μιὰν ἔγγραφη βεβαίωση τῆς βενετικῆς λογοκρισίας ἀπὸ 13.9.1800, πὺν σώζεται στὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, στὴ σειρὰ τῶν Ἀναμορφωτῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάντοβας, ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν γνωστὸ γιὰ τὴ λογοκριτικὴ, τυπογραφικὴ καὶ μεταφραστικὴ δραστηριότητά του λόγιό ιερέα τῆς Βενετίας Ἰωάννη Λίτινο¹⁰ καὶ ἀφορᾷ δύο ἑλληνικὲς

τὴν ἀναμφισβήτητη, γιὰ ὅποιον δεῖ συγκριτικὰ τὸ γνωστὸ ὕλικὸ, ἀμοιβαία σχέση τῶν νεοελληνικῶν μὲ τὰ ὀθωμανικὰ (τουρκικὰ κ.ἄ.) λυρικά ποιήματα καὶ τραγούδια τῆς ἐποχῆς, ἐνῶ ἐπιμένουν ἀπρόσφορα στὴ θεωρία τῆς δῆθεν ἀμεσης ἐπίδρασῆς τους ἀπὸ τὴ γαλλικὴ *poésie fugitive*.

9. Βλ. παραπάνω, σημ. 6.

10. A.S.V., *Riformatori dello Studio di Padova*, φ. 333, ἀρ. 592. Ἀμέσως πρὶν (ἀρ. 591) ὁ ἴδιος ἐντεταλμένος ἀναγνώστης, στὰ λατινικά καὶ μὲ τὴν ἴδια ἡμερομηνία (Εἰδοὶ Σεπτεμβρίου=13.9.1800· τὸ ἔγγραφο συνοδεύεται καὶ ἀπὸ μεμονωμένες βεβαιώσεις τῆς βενετικῆς Συντεχνίας τῶν Βιβλιοπωλῶν καὶ Τυπογράφων, ὁρισμένες ἀπὸ τίς ὁποῖες φέρουν τὴ χρονολογία 23.10.1800), προτείνει γιὰ ἔγκριση δεκατρεῖς λειτουργικῆς, θεολογικῆς, ἐγκυκλοπαιδικῆς, ἱστορικῆς καὶ λογοτεχνικῆς ἐκδόσεις τοῦ τυπογραφείου Θεοδοσίου, ἑνδεκα ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶναι, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, ἀβιβλιογράφητες. Οἱ περισσότερες ἀπαντοῦν, πάντως, σὲ βιβλιοπωλικὸ κατάλογο τοῦ τυπογραφείου (1802· βλ. Τ. Ε. Σκλαβενίτης, «Βιββιολογικὰ Α'», *Μνήμων* 8 (1980-2), σσ. 337-369), πράγμα πὺν σημαίνει ὅτι ἐκδόθηκαν· ἀνάμεσά τους, ἐκτὸς ἀπὸ τίς καθαυτὸς λειτουργικῆς καὶ θεολογικῆς, εἶναι καὶ ὁ *Νέος Παράδεισος, ὁ Χρονογράφος* τοῦ Ψευδοδωρῶθου —κάτι πὺν ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Τ. Ε. Σκλαβενίτη, ὁ.π., σ. 347, γιὰ λανθάνουσα ἐκδοσὴ— καὶ οἱ ἐξῆς λογοτεχνικῆς ἐκδόσεις: τρίτομη ἐκδοσὴ τῶν *Κωμωδιῶν* τοῦ Goldoni (πὺν πιθανὸν ἀποτελεῖ ἐπανεκδοσὴ τῶν βενεζικῶν ἐκδόσεων τῶν Π. Λαμπανισιώτη καὶ Σπ. Βλαντῆ, βλ. Α. Gentilini Grinzato, «In margine alla fortuna di Carlo Goldoni in Grecia», *Studi Goldoniani* 4 (1976), σσ. 173-174· στὸν κατάλογο τοῦ 1802 διευκρινίζεται ὅτι διατίθενται οἱ ἐξῆς κωμωδίες: *Ἡ στοχαστικὴ καὶ ὡραία χήρα*· *Ἡ ἀρετὴ τῆς Παμέλας*· *Διχόνοια πενθερᾶς καὶ νύφης*), ἐπανεκδοσὴ τῶν βενεζικῶν *Ἐρωτος ἀποτελέσματα...*, Ἀθήνα 1989, σ. 40) καὶ τῆς βενεζικῆς τετράτομης *Νέας Χαλμᾶς* (στὸν κατάλογο τοῦ 1802: *Μυθολογικὸν Ἀραβικόν, ἥτοι ἑξακολοιυθῆς τῆς Χαλμᾶς εἰς τόμους 4*· βλ. *Τὰ Παραμύθια τῆς Χαλμᾶς*, ὁ.π., σημ. 7, τ. Β', σ. 9*, καὶ τ. Γ', σ. 9*).

Γιὰ τὸν ζακυνθινὸ Ἰ. Λίτινο (ἢ Λιτίνο), πὺν πρέπει νὰ πέθανε ἀνάμεσα στὰ 1806 καὶ

ἀβιβλιογράφητες ἔντυπες μεταφράσεις: τὴ γνωστὴ ἀπὸ τὶς ἀρκετές, ἀλλὰ συνήθως μὴ αὐτοτελεῖς, ἐκδόσεις τῆς νεοελληνικῆς μετάφραση (ἢ, καλύτερα, παράφραση) ἀπὸ τὰ γαλλικά τοῦ ἔργου τοῦ Marmontel *Ἡ Βοσκοπούλα τῶν Ἀλπεων*,¹¹ καὶ μιὰν ἄγνωστη νεοελληνικῆς μετάφραση ἀπὸ τὰ τουρκικά, πού, κατὰ τὴ λατινικὴ διατύπωση τοῦ ἐγγράφου, τιτλοφορεῖται *Eventus Rhephae et Michrae* (βλ. εἰκ. 1):¹²

1809, καὶ ἦταν «πρῦτανης» τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου στὴν Πάντοβα, «δημόσιος ἐπιθεωρητής» (Pubblico Revisore, Revisore) τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων στὴ βενετικὴ λογοκρισία ἀπὸ τὸ 1795 κ.έ., «βασιλικὸς/αὐτοκρατορικὸς λογοκριτής» ἢ «ἐπιθεωρητής» (Cencore Regio, Regio Revisore) στὰ χρόνια τῆς πρώτης αὐστριακῆς Κατοχῆς (1798-1806), ἀλλὰ καὶ λόγιος συγγραφέας (ὁ Καταρτζής, στὸν μεταφραστικὸ πρόλογό του στὴ μετάφραση τῶν *Πολιτικῶν* τοῦ G. Réal de Curban, βλ. Κ. Θ. Δημαρᾶς, ἐπιμ., *Δημήτριος Καταρτζής, Τὰ Εὐρισκόμενα*, Ἀθήνα 1970, σ. 315 σημ. 1, παينهὺι τὸ ἔργο τοῦ «δασκάλου τῆς Μπάντοβας Λιτίνου» Ἀσφαλῆς ὁδηγία τῆς κατὰ Χριστὸν ἠθικῆς ζωῆς, Πάντοβα 1774,¹ 1784, γὰ τὴν καλὴ «ρωμαϊκὴ» γλῶσσα του· στὸν Λίτινο ἀποδίδεται, ἐπίσης, ἀπὸ μερικοὺς, καὶ τὸ *Σύνταγμα Γραφικῆς Θεολογίας*, Βενετία, Θεοδοσίου, 1795) καὶ ὁ πρῶτος Ἑλληνας μεταφραστὴς τοῦ John Locke ἀπὸ τὰ ἱταλικά (1796), βλ. Γ. Γ. Λαδᾶς-Α. Δ. Χατζηδῆμος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1796-1799*, Ἀθήνα 1973, σ. 22· Θ. Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία (1466 ci. - 1800)*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1984, σ. 31 ἄρ. 355, 267 ἄρ. 3617, 3618, 3623· Γ. Βελουδῆς, *Τὸ ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο τῶν Γλυκῆδων στὴ Βενετία (1670-1854)...*, Ἀθήνα 1987, σσ. 82, 89, 143, 169 σημ. 182, 328-330 καὶ Paschalis M. Kitromilides, «John Locke and the Greek Intellectual Tradition: An Episode in Locke's Reception in South-East Europe», στὸν τόμο G. A. J. Rogers (ἐπιμ.), *Locke's Philosophy*, Ὁξφόρδη 1994, σσ. 217-235 καὶ ἰδίως σσ. 226-227.

Γιὰ τὴ διαδικασία ἐγκρίσεως τῶν βενετικῶν ἐκδόσεων βλ. Γ. Βελουδῆς, ὁ.π., καὶ Γ. Σ. Πλουμίδης, *Τὸ βενετικὸν τυπογραφεῖον τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Πάνου Θεοδοσίου (1755-1824)*, Ἀθήνα 1969· βλ., ἐπίσης ὁριομένες λεπτομέρειες ποὺ περιγράφονται στὸ σημειώμά μου «Πρόσθετα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐγκρίση τῆς ἱστορίας χρονολογικῆς... τοῦ Ἀρχιμανδρίτη Κυπριανοῦ ἀπὸ τὴ βενετικὴ λογοκρισία» *Μικροφιλολογικά* 1 (Ἀνοῖξη 1997), σσ. 3-9.

11. Γιὰ τὶς γνωστὲς προεπαναστατικὲς (καὶ χωρὶς ἐξαιρέση κεντροευρωπαϊκές) ἔντυπες ἑλληνικὲς ἐκδόσεις (Βιέννη 1797, τμῆμα τοῦ *Ἠθικοῦ Τρίποδος* τοῦ Ρήγα· Πέστη 1811, αὐτοτελεῖς, μαζί μὲ τὸ γαλλικὸ κείμενο· Ὁφένη [= Βούδα] 1815, τμῆμα τοῦ *Ἠθικοῦ Τρίποδος*) τῆς μετάφρασης τοῦ διάσημου ἀπὸ τὴν ἑκτὴ δεκαετία τοῦ 18ου αἰ. κ.έ. γαλλικοῦ ἔργου («La Bergère des Alpes», μιὰς ἀπὸ τὶς ἱστορίες τῶν *Contes moraux*) βλ. Γ. Γ. Λαδᾶς-Α. Δ. Χατζηδῆμος, ὁ.π., σημ. 10, σσ. 76-81 (ἄρ. 67)· Θ. Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci.-1800)*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1984, ἄρ. 4799· Α. Σ. Γκίνης-Β. Γ. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, 1800-1863...*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1939, σσ. 107-108, 141 (ἄρ. 654, 877)· Α. Βρανούσης, «Ρήγας καὶ Marmontel», στὸν τόμο *Ἑλληνογαλλικά. Αἰχμείρωμα στὸν Roger Milliet...*, Ἀθήνα 1990, σσ. 121-157 (τὸ ἄλυστο, στὸ μελέτημα τοῦ Α. Βρανούση, ὁ.π., σ. 152, σημ. 45, ζήτημα τῆς διάθεσης ἀντιτύπων τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης στὴ Βενετία πρὶν ἀπὸ τὸ 1812 λύνεται τώρα, μὲ τὴ βάσιμη ἐνδειξὴ ὅτι ὑπῆρχε βενετικὴ ἐκδοσὴ τοῦ 1800).

12. Δημοσιεύω τὸ κείμενο μαζί μὲ δική μου μετάφραση. Σημειώνω ὅτι στὸ λατινικὸ πρωτότυπο ἀπαντᾷ ἡ ἰδιαίτερα σπάνια ἀναφορὰ στὴν Ὁρθόδοξη Θρησκεία (ἐνὼν στὸ ἀμέσως προηγούμενο ἔγγραφο τοῦ ἴδιου λογοκριτῆ, ὁ.π., σημ. 10, περιλαμβάνεται ἡ τυπικότερη καὶ πολὺ εὐρύτερη ἀναφορὰ «...S(ancta) Religioni») καὶ ὅτι ὁ τίτλος τῆς μετάφρα-

Testor ac confirmo nihil contineri contrarium Orthodoxæ
Religionī, bonis moribus ac Principi<pi>bus in hisce

Libris: primi titulus est *La pastorella delle Alpi*
e Gallico sermone in Græcum translati,
alterius, *Eventus Rephæ et Michræ*
e Turcarum idiomate in Græcum translati.

Idus Sept(em)bris MD.CCC Venetiis.

Joannes Litinus C(ensor). R(egius).

[Μαρτυρῶ καὶ βεβαιῶνω ὅτι τίποτε τὸ ἀντίθετο πρὸς τὴν Ὁρθόδοξη Ὁρησκεία, τὰ χρηστὰ ἦθη καὶ τοὺς Ἄρχοντες δὲν περιέχεται σὲ τοῦτα ἐδῶ τὰ Βιβλία: τίτλος τοῦ πρώτου, ποὺ εἶναι μεταφρασμένο ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ γλῶσσα στὴν Ἑλληνικὴ, εἶναι *Ἡ βοσκοπούλα τῶν Ἀλπεων*. τοῦ δεύτερου, ποὺ εἶναι μεταφρασμένο ἀπὸ τὸ Τουρκικὸ ἰδίωμα στοῦ Ἑλληνικό, [τίτλος εἶναι] *Συμβεβηκός/Συμβεβηκότα τοῦ Ρηφά,-έ, -ί/Ρεφά,-έ,-ί καὶ τῆς Μιχρά,-έ,-ί*.

Στὶς εἰδοὺς τοῦ Σεπτεμβρίου 1800 στὴ Βενετία. Ἰωάννης Λίτινος, Β(ασιλικός) Λ(ογοκριτής).]

Δὲν γνωρίζουμε ἂν τελικὰ οἱ δύο αὐτὲς μεταφράσεις τυπώθηκαν καὶ κυκλοφόρησαν, κάτι ποὺ εἶναι πολὺ πιθανό, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν τύχη τῶν περισσότερων ἀπὸ τὰ βιβλία ποὺ ἐγκρίσεις τους σώζονται στὰ ἀρχεῖα τῆς βενετικῆς λογοκρισίας· στὴν περίπτωσή αὐτή, καὶ τὰ δύο βιβλία πρέπει νὰ κυκλοφόρησαν μέσα στοῦ 1800, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ διάστημα ποὺ χρειάζονταν συνήθως τὴν ἐποχὴ αὐτὴ γιὰ τὴν ἐκτύπωση ἐντύπων μικροῦ ἢ μεσαίου μεγέθους.¹³ Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς μὲ τὴ διπλὴ αὐτὴ μαρτυρία δὲν ἀποκοτῶμε μόνο ἓναν πρόσθετο δείκτη γιὰ τὴν εὐρύτερη ἀκτινοβολία ἐνὸς γνωστοῦ ἔργου, τῆς ἑμμετρῆς ἐρωτικῆς-ποιμενικῆς μυθιστορίας («ἠθικῆς διήγησης»: *conte moral*). *Ἡ βοσκοπούλα τῶν Ἀλπεων* (ἀφοῦ μαθαίνουμε, χάρις στὴν πιθανότατα δευτέρῃ αὐτῇ, ἀβιβλιογραφητῇ ἑλληνικῇ ἐκδόσει της, πὼς εἴλκυσε ὄχι μόνον τὰ «νεοτερικότερα» ἐκδοτικὰ κέντρα τῆς Αὐστροουγγαρίας, μὰ καὶ τὴν «παραδοσιακότερη» Βενετία) ἀποκοτῶμε καὶ τὴν πρώτη, γιὰ τὴν ὥρα, πληροφορία γιὰ μιὰ ἐντυπὴ νεοελληνικὴ μετάφραση ἀπὸ τὰ τουρ-

σης τῆς *Βοσκοπούλας τῶν Ἀλπεων* δὲν δίνεται στὰ λατινικά, ἀλλὰ στὰ ἰταλικά (μᾶλλον γιὰτὶ ἰταλικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου προϋπῆρχε καὶ ἦταν πασίγνωστη στὴ βενετικὴ βιβλιογραφία· πάντως, πιθανότατα, ἡ νεοελληνικὴ ἐκδοσις δὲν ἀποτελεῖ καινούρια μεταφραστικὴ προσπάθεια, ἀλλὰ βενετικὴ ἀνατύπωση ἀπὸ τὴν πρώτη, καὶ μὴ αὐτοτελὴ βιεννέζικη ἐκδοσις τοῦ Ρήγα (βλ. παραπάνω, σημ. 11)).

13. Ἄν, φυσικὰ, τὰ δύο ἐντυπα εἶναι παρόμοια ὡς πρὸς τὸν ὄγκο. *Ἡ Βοσκοπούλα τῶν Ἀλπεων* κυμαίνεται, στὶς πρώτες βιβλιογραφημένες ἐκδόσεις της, ἀνάμεσα στὶς 60 καὶ τὶς 80 σελίδες. Πάντως καὶ ὀγκωδέστερες ἐκδόσεις (τοῦ τυπογραφείου Θεοδοσίου) ποὺ ἐγκρίνονται τὴν ἴδια ἡμερομηνία πρέπει νὰ τυπώθηκαν μέσα στοῦ 1800 (βλ. παραπάνω, σημ. 10).

κικά, για την όποια μπορούμε να διατυπώσουμε, έδω, μερικές προκαταρκτικές προτάσεις και εικάσεις:

Ἡ διατύπωση καὶ ἡ δομὴ τοῦ τίτλου αὐτοῦ, ποὺ ταιριάζει σὲ λογοτεχνικὸ πιθανότατα ἔργο, ὁδηγεῖ στὴν ὑπόθεση πὼς ἡ μετάφραση ἀφορᾷ ὄχι μιὰν αὐτοῦσια λυρική σύνθεση (τοῦ τύπου, π.χ., τοῦ ἀνατολίτικου ἐπαινετικοῦ-πολεμικοῦ ἢ ἀναμνηστικοῦ «κασιντέ» (*kasīda, kaside*), ἀλλὰ ἓνα ἀφηγηματικὸ σύνθεμα (τοῦ τύπου, π.χ., τοῦ πολύμορφου ἀνατολίτικου *hikāya, hikāye*): μιὰ συλλογὴ δύο ἱστοριῶν ἢ ἀφηγήσεων (τῆς μιᾶς γιὰ τὸ πρῶτο, καὶ τῆς ἄλλης γιὰ τὸ δεῦτερο πρόσωπο τοῦ τίτλου) εἴτε, τὸ πιθανότερο, μιὰν ἐνιαίαν ἐρωτικὴ-περιπετειώδη ἀφήγηση (γιὰ τὰ δύο πρόσωπα τοῦ τίτλου)· ἂν ἰσχύει ἡ δεύτερη περίπτωσις, φαίνεται νὰ ἀκολουθεῖται τὸ χνάρι τῶν τίτλων ποὺ εἶχαν οἱ περισσότερες ἐρωτικὲς-περιπετειώδεις μυθιστορίες/μυθιστορήματα μὲ ἀρχαῖα, μεσαιωνικὴ καὶ νεότερη προέλευσις, πού, γιὰ τὸν νέο ἑλληνισμό καὶ τοὺς λαοὺς τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, εἶχαν ξανάρθει στὴ χειρόγραφη καὶ ἐντυπὴ μόδα ἀπὸ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 18ου αἰ. κ.έ.,¹⁴ καὶ συνήθως πρόβαλλαν τὰ δύο κύρια ὀνόματα ἐνὸς ἐρωτικοῦ ζευγαριοῦ. Ἐτεῖ τὸ πιθανότερο εἶναι πὼς οἱ δύο λατινικὲς γενικὲς *Rhephae, Michrae*, ἂν δὲν ἀποτελοῦν προσωποποιήσεις ὀθωμανικῶν προσηγορικῶν ὀνομάτων,¹⁵ ἀποδίδουν, κατὰ τὴ συννηθισμένη σειρά τῶν μυθιστορικῶν τίτλων, ἓνα ἀρσενικὸ καὶ ἓνα θηλυκὸ κύριο ὄνομα, ἐνῶ ἡ πολὺσημη πρώτη λέξις τοῦ τίτλου, *Eventus*, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι ὀνομαστικὴ ἐνικοῦ εἴτε πληθυντικοῦ, ἀποδίδει μᾶλλον τὴ συννηθισμένη ὡς πρώτη λέξις τίτλων σὲ πεζές, ἐρωτικὲς ἢ περιπετειώδεις ἀφηγήσεις τῆς ἐποχῆς (ὅπως, π.χ., στίς ὁμώνυμες ἱστορίες τοῦ περιφημοῦ, στὰ χρόνια αὐτά, Ἀραβικοῦ Μυθολογικοῦ, 1757-62 κ.έ., καὶ τῆς συνέχειάς του, τῆς *Νέας Χαλιμᾶς*, 1791-4 κ.έ.) ἔνδειξις *Συμβεβηκός/Συμβεβηκότα* (= Συμβάν/Συμβάντα/Ἱστορία)· ἀναμενόμενῃ, σὲ μιὰ ἐρωτικὴ ἱστορία ἢ συλλογὴ ἐρωτικῶν ἱστοριῶν, θὰ ἦταν καὶ μιὰ

14. Γιὰ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 18ου αἰ., καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ φιλολογικὴ προσπάθεια τοῦ Κοραῖ, βλ., πρῶχειρα, τὸ ἄρθρο μου «1790-1800: Γέννησις, ἀναβίωσις, ἀνατροφοδότησις ἢ ἐπανεκτίμησις τῆς ἑλληνικῆς ἐρωτικῆς πλασματικῆς πεζογραφίας:», ὁ.π. (σημ. 7), ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Τὸ ἐκλεκτικὸ, ἀλλὰ σοφὸ, συνταίριασμα τῶν προτιμήσεων τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ τῆς ἐποχῆς γιὰ τὸ ἀρχαιοελληνικὸ, τὸ βυζαντινὸ/μεσαιωνικὸ, τὸ δυτικοευρωπαϊκὸ καὶ τὸ ἀνατολικὸ νοβελιστικὸ ὕλικὸ (μυθιστορία, μυθιστόρημα, διήγημα) μὲν τώρα ἀρχίζει νὰ διερευνᾶται οἰσαστικότερα.

Στὴ νεοελληνικὴ παράδοσις δὲν ἔλειπαν, βέβαια, καὶ οἱ τίτλοι μὲ ἓνα κύριο ὄνομα (συνήθως τοῦ ἀρσενικοῦ πρωταγωνιστῆ, στίς ποιητικὲς καὶ πεζὲς μυθιστορίες, πρβ. *Ἐρωτόκριτος* κ.ά., ἢ τῆς θηλυκῆς πρωταγωνίστριας, στὰ θεατρικὰ ἔργα, πρβ. *Ἐρωφίλη, Πανώρα* κ.ά.), καὶ ἀνάλογη συνήθεια τείνει νὰ ἐπικρατήσῃ ἀργότερα, στὰ χρόνια τοῦ ρομαντισμοῦ (*Λεάνδρος, Μεγακλῆς, Θέρσανδρος, Χαριτίνη* κ.ά.). Οἱ περιπτώσεις, ὅμως, αὐτὲς δὲν ἀποτελοῦν τὸν κανόνα στὴν παραγωγή τοῦ 18ου αἰ.

15. Πρβ., π.χ., γιὰ τὸ πρῶτο τὰ *refāh* (ἄνεσις, πολυτέλεια, καλοπέρασις), *refī* (ὕψηλός, ἐξέχων, διάσημος), καὶ γιὰ τὸ δεῦτερο τὸ *mihir/mihri* (ἥλιος, ἀγάπη, ἀφοσίωσις).

άλλη σημασία του *Eventus*: 'Αποτέλεσμα/'Αποτελέσματα (= Κατάληξη/'Ολοκλήρωση), πού θα ήταν εξίσου ταιριαστή σ' έναν τίτλο, ύστερα από την εκδοτική επιτυχία της συλλογής πεζών ερωτικών διηγημάτων *Έρωτος αποτελέσματα* (1792 κ.έ.), αν και ο διαφορετικός τρόπος λατινικής απόδοσης του τελευταίου αυτού τίτλου από τον ίδιο λογοκριτή σε άλλο, σύγχρονο έγγραφο (*Cupidinis effectus*) κάμνει τη δεύτερη αυτή δυνατότητα λιγότερο πιθανή.¹⁶

Από εδώ και πέρα οι υποθέσεις μας δεν μπορούν παρά να κινηθούν σε ακόμη πιο όλισθηρό έδαφος.

Σε ό,τι αφορά, π.χ., τη μορφή του κειμένου (έμμετρο, πεζό, πεζό με ένθετα ή παρεμβλλόμενα στιχουργήματα;) θα εικάζαμε ότι, αφού είναι δηλωμένη ή άπευθείας ανατολική προέλευση, το πιθανότερο είναι να μην έχουμε άμιγξη έμμετρον¹⁷ ή πεζή¹⁸ διήγηση, αλλά το μικτό και άγαπητό είδος που γνωρίζουμε την εποχή αυτή (1790 κ.έ.) από μεταφρασμένα ή πρωτότυπα όμολογα κατά τεκμήριο έργα, έντυπα (*Σχολείων των ντελικάτων έραστών, Έρωτος αποτελέσματα*) και μη (άνώνυμη, άποσπασματικά παραδομένη φαναριώτικη ερωτική ιστορία, που ανακοινώθηκε πρόσφατα από τον Δ. Ι. Πολέμη).¹⁹

Σε ό,τι αφορά το γραμματειακό είδος του κειμένου θα εικάζαμε πώς το πιθανότερο είναι να ανήκει είτε στην ιστορική ή «ψευδοϊστορική» και άνεκδοτική διήγηση για τον βίο και τις περιπέτειες ύπαρκτων ή θεωρούμενων ως ύπαρκτων προσώπων, είτε στην εξίσου συνηθισμένη, άμιγέστερα πλασματική (μυθιστορική) ερωτική-περιπετειώδη διήγηση.²⁰ άλλωστε τὰ δύο

16. A.S.V., *Riformatori dello Studio de Padova*, φ. 333, αρ. 591, δ.π. (σημ. 10).

Θυμίζω, επίσης, πώς κύριο όνομα πρωταγωνιστή σε γενική, συνοδευόμενο από όνομαστική πληθυντικού, άπαντά και στον τίτλο του πεζού, περιπετειώδους-δοκιμιακού «μυθιστορήματος» *Φιλοθέου πάρεργα* (1716-8) του Νικόλαου Μαυροκορδάτου, που πρωτοτυπώνεται επίσης το 1800, στη Βιέννη.

17. Όπως, π.χ., *Η Βοσκοπούλα των Άλπεων*, έμμετρον ελληνική μετάφραση σε τροχαϊκούς δεκαπεντασύλλαβους με ένθετα (φαναριώτικα) «τραγούδια» σε ποικίλα μέτρα, που άποδίδει άπευθείας από τὰ γαλλικά την πεζή «ήθικη διήγηση» του άββ Marmontel.

18. Όπως, π.χ., τὸ *Άραβικὸν Μυθολογικὸν καὶ ἡ Νέα Χαλιμά*, πεζές ελληνικές μεταφράσεις, που άποδίδουν, μέσω Ιταλικῶν ένδιαμέσων, τὴν άποκλειστικά πεζή μορφή τῶν γαλλικῶν *Mille et une nuits, Mille et un jours* τῶν Galland καὶ Pétis de la Croix, οἱ όποιοι δέν διατήρησαν τὴ μικτὴ μορφή τῶν άραβικῶν καὶ άνατολικῶν προτύπων τους.

19. Για τὴν πρόδρομη αὐτὴ ανακοίνωση βλ. τὸν τόμο *Άπό τὸν Λέανδρο στὸν Λουκῆ Λάρα...*, δ.π. (σημ. 7), σσ. 315-343 («Ένα αισθηματικὸ άφήγημα τοῦ 1793»).

20. Για τὸ συνήθως μικτό, μορφικά, είδος *hikāya* (καὶ κάποιες κατηγορίες του, π.χ. *sergüzešt* κ.ά.) βλ. τὸ σχετικὸ ᄅρθρο στὴ νέα έκδοση τῆς *Έγκυκλοπαίδειας τοῦ Ἰσλάμ* (H. A. R. Gibb, κ.ά. καὶ, αργότερα, E. Bosworth κ.ά., έπιμ., *The Encyclopaedia of Islam/ Encyclopédie de l' Islam*, Λέιντεν/Παρίσι 1960 κ.έ. [στό έξῆς: *ΕΙ*], τόμ. 3, άνατύπ. 1986, σσ. 366-378), καθὼς καὶ τὴ βιβλιογραφία που περιλαμβάνεται στὰ ᄅρθρα μου «Η σπασμωδικὴ συγκριτικὴ γραμματολογία τοῦ Νέου Έλληνισμοῦ...», «Άπό τὰ *Έρωτος αποτελέσματα* τοῦ Ἰ. Καρατζᾶ ὡς τὸν *Θέρσανδρο* τοῦ Ε. Φραγκοῦδην...», «Όθωμανικά συμφραζόμενα τῆς ελληνικῆς έντυπης πεζογραφίας...», δ.π. (σημ. 7).

αυτά είδη συχνά ἀλληλεπηρεάζονται ἢ καὶ συμφύρονται, ὄχι μόνο στὴν τουρκικὴ ρεαλιστικὴ ἢ ρομαντικὴ λογοτεχνία τῶν «βιογραφιῶν» γιὰ ἐραστές-ποιητές («ἀσικήδες», *‘āshik*, *āshik*), ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλες μεσαιωνικὲς καὶ νεότερες γραμματεῖες, ὅπως ἡ ἑλληνικὴ (ἥδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν λογοτεχνικῶν πραγματεύσεων γιὰ τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο, τὸν Βασίλειο Διγενὴ Ἀκρίτη, τὸν Ἀχιλλέα, τὸν Βελισάριο κ.ἄ.).

Τέλος, σὲ ὅτι ἀφορᾷ τὰ πρόσωπα τοῦ τίτλου καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ἐνιαίας ἀφήγησης, ἢ τῶν δύο ἀφηγήσεων, ποὺ πρέπει νὰ περιλάμβανε ἡ μετάφραση, θὰ εἰκάσαμε τὰ ἑξῆς:

Ἄν τὰ ὀνόματα αὐτὰ δὲν παραπέμπουν σὲ πλασματικὰ ἢ καθαρὰ λογοτεχνικὰ πρόσωπα, ἢ ἀλήθεια εἶναι πῶς στὸν ὀθωμανικὸ ἱστορικὸ (καὶ γραμματειακὸ) χῶρο πρὶν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ. δὲν εἶναι πολλὰ τὰ γνωστὰ πρόσωπα ποὺ τὰ φέρουν, καὶ ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ διεκδικήσουν, μὲ τὴν προσωπικότητα ἢ τὸ ἔργο τους, τὴ μνημείωση σὲ κείμενα κατὰ τεκμήριο λογοτεχνικά. Ἀπὸ τὰ πρόσωπα αὐτὰ ξεχωρίζουν ὁ ποιητὴς καὶ μυστικιστὴς στοχαστὴς τοῦ τέλους τοῦ 14ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου αἰ. Refī’ī (Ρεφίι) ἢ Rifā’ī (Ριφαΐ) καὶ ἡ λυρική ποιήτρια τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰ. καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰ. Mihr-i Māh/Mihr-u-Māh, ἐπονομαζόμενη καὶ Fahrūnnisa, ἀλλὰ γνωστότερη ὡς Mihrī Hanım ἢ Mihrī Khātūn/Hatun (Μιχρί Χατούν).²¹

Ὁ πρῶτος, γιὰ τὸν ὁποῖο γνωρίζουμε λίγα στοιχεῖα, κυρίως ἀπὸ τὶς αὐτοβιογραφικὲς παρεκβάσεις τῶν ἔργων του γιὰ τὴν περίοδο τῆς μαθητείας του, τὴν ἀποφασιστικὴ συνάντησή του μὲ τὸν δάσκαλό του Nesīmī, καὶ τὴν ἀποστολὴ του νὰ διαδώσει στὰ τουρκικὰ τὴν (ἰσλαμικὴ) ἀλήθεια στοὺς κατοίκους τῆς Ρωμανίας (τῆς βυζαντινῆς Μικρᾶς Ἀσίας), ἦταν ὁ σημαντικότερος, ὕστερα ἀπὸ τὸν Nesīmī, φιλοσοφικὸς-θρησκευτικὸς ποιητὴς καὶ

21. Ἄλλα γνωστὰ ὁμώνυμα πρόσωπα, ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ εἶναι ὑποψήφια γιὰ τὶς διερευνήσεις μας, εἶναι: ἀφενὸς ὁ πολὺ γνωστός, σύγχρονος μὲ τὴ Mihrī Khātūn, ὀθωμανὸς ἀνακρεοντικὸς καὶ βαχχικὸς ποιητὴς Rewānī/Revānī (βλ. *‘EI*, τόμ. 8, 1994, σσ. 506-507), ποὺ θὰ μποροῦσε κάλλιστα νὰ συνδυαστεῖ μὲ αὐτὴν, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ ἡχητικὴ διαφοροποίηση τοῦ ὀνόματός του (σὲ σχέση μὲ τὸν τύπο τῆς γενικῆς ποὺ σημειώνει ὁ Ἰ. Λίτινος: Rephæ-Rhevanæ; ἀφετέρου, πρόσωπα ποὺ δὲν συνδέθηκαν, ἀπ’ ὅσο ξέρω, μὲ θρύλους ἢ λογοτεχνικὲς ἀπηχήσεις, ὅπως ἡ κόρη τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς Mihr-u-māh ἢ Mihr-i Māh Sultān (1605 αἰ., πέθ. στίς 25.1.1578), ποὺ ἦταν διάσημη περισσότερο γιὰ τὰ θρησκευτικὰ τῆς κτίσματα καὶ λιγότερο γιὰ τὸν ἄτυχο γάμο της μὲ τὸν μεγάλο βεζίρη Rustem πασά, καὶ ὁ πολὺ μεταγενέστερος, ἐλάσσων ποιητὴς τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰ. Ahmed Refī’ā Efendi (βλ. τὰ ὁμώνυμα λήμματα στὴν *‘EI*, στὴν *EI*, M. Th. Houtsma κ.ἄ., ἐπιμ., *E. J. Brill’s First Encyclopaedia of Islam 1913-1936*, ἀνατύπ. Λέιντεν-Νέα Ὑόρκη-Κολεγιάγη-Κολωνία 1987, τόμ. 5, σ. 485, καὶ στοῦ E. J. W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, ἀνατύπ. Λονδίνο 1965, τόμ. 4, σ. 211 κ.ἑ.). Φυσικά, τὰ ὀθωμανικὰ καὶ τὰ περίπουν ὁμόηχα ἢ παραπλήσια ἀραβικὰ ὀνόματα καὶ ἐπώνυμα ἀφθονοῦν: Raftī, Rāfī’ī, Refet, Refī’, Refik, Rifā’a, Rifā’ī/Rifā’ī, Rifī κ.ἄ.

ἐκλαϊκευτής τῆς ὀσμανικῆς αἵρεσης τῶν Χουρουνήδων (Hurūfī, -iyya) ἡ ὁποία, ὕστερα ἀπὸ τὴν καταδίωξή της ἀπὸ τοὺς σουνίτες, ἄσκησε εὐρύτερη ἐπίδραση μέσω τοῦ κινήματος τῶν Μπεκτασήδων (τὴν τολμηρὴ καὶ δαιδαλώδη συμβολικὴ τῶν Χουρουνήδων γιὰ τὰ ὀνόματα, τὰ γράμματα καὶ τοὺς ἄριθμούς τὴν ξανάφερνε πρόσφατα στὸ προσκήνιο τὸ μπουρχεινικὸ μυθιστόρημα *Τὸ μαῦρο βιβλίο* τοῦ Orhan Pamuk).²²

Γιὰ τὴ δεύτερη γνωρίζουμε περισσότερα βιογραφικὰ στοιχεῖα, καὶ τὸ ἔργο της ἔχει μελετηθεῖ περισσότερο.²³ Ἐζησε στὰ χρόνια τῶν διαδόχων τοῦ Μεχμέτ Β΄ καὶ στὴν ἐποχὴ τῶν σημαντικῶν ποιητῶν Ahmed pasā, δευτέρου γιοῦ τοῦ Βαγιαζίτ (πέθ. 1496), καὶ Nedjātī (πέθ. 1509), ἦταν μορφωμένη κόρη ἑνὸς καδὴ τῆς Ἀμάσειας καὶ στὴν πόλιν αὐτὴ πέρασε ὅλα τὰ χρόνια της, μέσα σ' ἓνα περιβάλλον ποὺ ἐκτιμοῦσε καὶ καλλιεργοῦσε τὴ λυρική καὶ ἐρωτικὴ ποίηση, καὶ δὲν ἀπέκλειε ἀπὸ αὐτὴν τίς κοπέλες καὶ τίς κυρίες τοῦ γυναικωνίτη· ἂν καὶ ἔγραψε ποιήματα παθιασμένης ὅσο καὶ κρυπτογραφημένης ἀγάπης καὶ κεραυνοβόλου ἔρωτα, κυρίως γιὰ τίς φεγγαροφώτιστες νύχτες τῶν φλογερῶν της ἀναπολήσεων, καθὼς καὶ γενναίους στίχους ποὺ ὑπερασπίζονται τίς γυναῖκες ἢ ἀφήνουν ἐλεύθερη καὶ ἀκαταπίεστη τὴν ἔκφραση τῆς γυναικειᾶς ψυχῆς, δὲν ἔπαυε νὰ τονίζει τοὶ ἀγνὸ καὶ ἐνάρετο αἰσθημὰ τους, καὶ λέγεται πὼς, παρόλο ποὺ ἦταν ὥραία καὶ εἶχε ἐρωτικὸ ταμπεραμέντο, πέθανε, παρὰ τίς ἀνατολίτικες συνήθειες, ἀνύμφευτη καὶ παρθένα, ἔχοντας ζήσει ζωὴ ἠθικὰ ἀνεπὶληπτη· οἱ πλούσιες παραδόσεις ποὺ ἀφοροῦν αὐτὴ τὴ «Σαπφὴ τῶν Ὁθωμανῶν» (καὶ συμπεριλαμβάνονται ἀκόμη καὶ στὸ πολὺ γνωστὸ ταξιδιωτικὸ τοῦ Ewliyā Çelebi) ἀναφέρονται σὲ πολλοὺς σφοδροὺς ἐρωτές της (μὲ τὸν İskender Çelebi, γιὸ τοῦ περίφημου Sinān pasā, μὲ τὸν ὀνομαστὸ συμπολίτη της καὶ ποιητὴ Mū'eyyed-zāde 'Abd al-Rahmān Çelebi, μὲ τὸν ἐλάσσονα ποιητὴ Gūwahī, κ.ἄ.), ἀλλὰ καὶ σὲ αἰσθήματα ποὺ ἐνέπνευσε σὲ ἄλλους (ὅπως ὁ Ghiyās-ud-Din ἢ Paşa Çelebi). Τὰ ποιήματά της ἐντυπωσίαζαν πολὺ τοὺς συγχρόνους της,

22. Γιὰ τὸν Refī'ī βλ. E. J. W. Gibb, ὁ.π. (σημ. 21), τόμ. 1, σσ. 336 κ.έ., 369 κ.έ.; W. Björkman, «Die klassisch-osmanische Literatur», στῶν L. Bazin κ.ἄ. (ἐπιμ.), *Philologiae turcicae fundamenta*, τόμ. 2, Aquis Mattiacis [Wiesbaden] 1964, σ. 424, καὶ τὰ ὁμώνυμα ἄρθρα στὶς ἐγκυκλοπαίδειες *EI*, ὁ.π. (σημ. 21), τόμ. 3, σ. 1231· *EI*, ὁ.π. (σημ. 20), τόμ. 8, σσ. 480-481 (ἄρθρα τοῦ W. Björkman), *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*..., τόμ. 7, Κωνσταντινούπολη 1990, σ. 330.

23. Γιὰ τὴ Mihri Khātūn (περ. 1456-ὕστερα ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1512) βλ. Dora d'Istria, *La poésie des Ottomans*, Παρίσι 1877, σσ. 157-162· E. J. W. Gibb, ὁ.π. (σημ. 21), τόμ. 2, σσ. 123-135· W. Björkman, «Die klassisch-osmanische Literatur», ὁ.π. (σημ. 22), σσ. 435-436· A. Bombaci, *Histoire de la littérature turque* (μτφρ. I. Melikoff), Παρίσι 1988, σ. 277· τὰ ὁμώνυμα ἄρθρα στὶς ἐγκυκλοπαίδειες *EI*, ὁ.π. (σημ. 21), τόμ. 3, σσ. 565-566· *EI*, ὁ.π. (σημ. 20), τόμ. 7, σσ. 23-24 (ἄρθρα τῶν Th. Menzel καὶ E. G. Ambros); *Türk Ansiklopedisi*..., τόμ. 24, Ἔγκυρα 1976, σσ. 153-154· *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*..., τόμ. 6, Κωνσταντινούπολη 1985, σσ. 331-331· A. Özkırmı (ἐπιμ.), *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, τόμ. 3, σσ. 853-854.

ἀλλὰ καὶ τὴν κατοπινὴ ὀθωμανικὴ παράδοση, ποῦ, ὅπως καὶ ἡ σύγχρονη ἔρευνα, τὴ θεωρεῖ μίαν ἀπὸ τὶς σημαντικότερες ποιήτριες τῆς τουρκικῆς γραμματείας· μολοντοὶ παρουσιάζουν καὶ ὀφειλές σὲ κάποιες ρητορικὲς συμβάσεις, διακρίνονται γιὰ τὴ φυσικότητα, τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν εἰλικρίνεια, τὴν αὐθορμησία, τὴ φρεσκάδα καὶ τὴ δύναμή τους.

Ὡστόσο, ἂν τὰ πρόσωπα τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης ταυτίζονται μὲ τοὺς δύο αὐτοὺς ποιητὲς ποῦ ἀπέχουν ἕναν αἰῶνα μεταξὺ τους, καὶ ἂν, βέβαια, ἔχουμε ἐνιαία διήγηση ποῦ τοὺς ἐμπλέκει, καὶ ὄχι δύο ξεχωριστὲς ἱστορίες, τότε μένει νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ σύνδεσή τους. Ὀφείλεται, ἄραγε, σὲ ἄγνωστη, σὲ μᾶς, ἀναχρονιστικὴ σύναψη, στὴν ὁποία εἶχε ἤδη προχωρήσει ἡ προγενέστερη προφορικὴ ἢ χειρόγραφη ὀθωμανικὴ παράδοση, σύναψη ποῦ εὐλόγα θὰ ἦταν γνωστὴ στοὺς μορφωμένους καὶ πολὺγλωσσους Φαναριώτες τοῦ Τουρκοκρατούμενου Ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν Παραδουνάβειων Ἡγεμονιῶν, καλοὺς καὶ ἀπὸ πρῶτο χέρι γνωστὲς τῶν ἀνατολικῶν λογοτεχνιῶν;²⁴ Ἡ μήπως ὀφείλεται σὲ νεότερη πρωτοβουλία σύνδεσης δύο «βίων», ἐνὸς ποιητῆ τῆς θείας καὶ μυστικῆς ἀγάπης καὶ μιᾶς ποιήτριας τοῦ ἀνθρώπινου καὶ διαχυτικοῦ ἔρωτα, σὲ ἠθικοδιδασκτικὴ διήγηση ἢ διηγήσεις; Ὅπως καὶ νὰ ἔχει, μέσα στὴ δεκαετία ποῦ γνώρισε τὴν κορύφωση τῶν φαναριώτικων στιχουργημάτων καὶ ἀνθολογιῶν, τὴν ἐντυπὴ ἐπιτυχία τῶν ἐρωτικῶν-διδασκτικῶν διηγημάτων τοῦ Ρήγα καὶ τοῦ Ἰωάννη Καρατζᾶ, καὶ τὴν πολὺτομη συνέχεια τῶν Παραμυθιῶν τῆς Χαλιμάς, μιὰ συνδυαστικὴ ἢ ταυτόχρονη προβολὴ δύο αἰσθαντικῶν ὅσο καὶ «ἠθικὰ ἄκαμπτων» ποιητικῶν παραδειγμάτων τῆς ἐγγῶριας (μικρασιατικῆς, ἔστω καὶ ὀθωμανικῆς) παράδοσης θὰ ἦταν κάτι ἀπόλυτα νοητό. Ἕνας τέτοιος κοινὸς ἄξονας φαίνεται, ἄλλωστε, πὼς θὰ ἦταν ἀρκετὸς καὶ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον ἐνὸς ἐπεκτατικοῦ βενετικοῦ τυπογραφείου τῆς ἐποχῆς, ὅπως εἶναι ὁ οἶκος Θεοδοσίου στὰ 1800-1,²⁵ ποῦ ἴσως δὲν περιορίστηκε νὰ προχωρήσει σὲ ἀνατύπωση βενεζικῶν ἐπιτυχιῶν, ὅπως οἱ κωμωδίες τοῦ Goldoni, τὰ *Ἐρωτος ἀποτελέσματα* καὶ ἡ *Νέα Χαλι-*

24. Ἀνάμεσα στὴ νεότερη βιβλιογραφία βλ. καὶ τὰ ἄρθρα τῶν Ν. Σβορώνου, «Μιὰ χειρόγραφη ἀνθολογία (μωσαγιά) μὲ τραγούδια ἑλληνικὰ καὶ τουρκικὰ καὶ δύο ἔθνη στιχουργήματα», στὸν τόμο *Ἑλληνογαλλικά...*, ὁ.π. (σημ. 11), σσ. 599-621· Μ. Kappler, «I "Giovani Fanarioti" e le anthologie di canzoni ottomane», *Annali di Cà Foscari* 30 3/S. Ο. 22 (1991), σσ. 5-37.

25. Γιὰ τὴν ἐξαιρετικὰ μεγάλη αὔξηση τῶν ἐκδόσεων στὰ χρόνια αὐτὰ καὶ γιὰ τὴ σύγχρονη προσπάθεια ἀνακαίνισης τοῦ τυπογραφείου, ποῦ εἶχε διακριθεῖ καὶ παλαιότερα γιὰ τὸ ἀνοιγμὰ του καὶ στὸ μὴ ἑλληνόγλωσσο βιβλίον (σλαβικόν, ἀρμενικόν, «γραικο-τουρκικόν» καί, ὁποραδικά, «γραικολατινικόν» καὶ ἰταλικόν), βλ. Γ. Σ. Πλουμίδης, ὁ.π. (σημ. 10) σσ. 48, 93· πρβ., ἐπίσης, τὶς ἐργασίες μου «Νέα στοιχεῖα γιὰ ἑλληνικὰ ἐντυπα τοῦ 18. αἰῶνα: Ἐνδείξεις τοῦ βενετικοῦ ἄρχεαρχοῦ ὕλικοῦ», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 22 (1984), σσ. 233-250· «Ξενόγλωσσες ἐκδόσεις ἑλληνικῶν τυπογραφείων τῆς Βενετίας. Συμπληρωματικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν 18ο αἰῶνα», *Ἑλληνικά* 41 (1990), σσ. 287-311.

μά,²⁶ αλλά σκέφτηκε και νά συνδέσει τήν ἀστική Ἀμάσεια μέ τίς ποιμενικές Ἄλπεις, ἐκδίδοντας ταυτόχρονα μιὰ μετάφραση ἀπό τὰ τουρκικά καί τή μετάφραση τῆς γαλλικῆς *Βοσκοποιῦλας τῶν Ἄλπειων*, ἡ ὁποία ἦταν, σύμφωνα μέ τὸ προλογικὸ σημείωμα τοῦ Ρήγα, συγγραφέα φλογεροῦ μὰ καί εὐαίσθητου ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴ διάσταση τῶν μεταφρασμάτων του, «Ἠθικὴ διήγησις... ἐν ἣ ὡς <εἰς> ἔσοπτρον εἰκονίζεται ἡ γυναικεία σωφροσύνη».

Καί κάτι τελευταῖο: Ἄν καί ποιήματα τοῦ Refī'ī/Rifā'ī καί τῆς Mihri Khātūn ἦ πληροφορίες γι' αὐτοὺς κυκλοφοροῦσαν μέσα στὴν τουρκικὴ χειρόγραφη παράδοση, σὲ χειρόγραφες ποιητικὲς ἀνθολογίες (μισμαγιές: macmu'a/mecmua) καί σὲ ἄλλα ἔργα (τὸ παλαιότερο γνωστὸ χφ τοῦ ταξιδιωτικοῦ τοῦ Ewliyā Çelebi εἶναι, π.χ., τοῦ 1770-1), κανένα ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν δύο συγγραφέων καί καμιὰ διήγησις γιὰ κάποιον ἀπὸ αὐτοὺς δέν εἶχε ἐκδοθεῖ, ὡς τὸ 1800, στὸ πρωτότυπο ἢ σὲ ἄλλῃ γλώσσα. Ἄν, λοιπόν, τὰ κύρια ὀνόματα τοῦ τίτλου τῆς ἐλληνικῆς ἐκδόσεως πού ἐπισημάναμε παραπάνω ταυτίζονται μέ τὰ δύο αὐτὰ ἱστορικὰ πρόσωπα, ἡ ἀβιβλιογράφητὴ αὐτὴ καί λανθάνουσα σήμερα μετάφρασις, πού πιθανότατα ἐμπεριεῖχε καί ποιητικὸ ὕλικό, ἐνδέχεται νά ἀποτελεῖ ὄχι μόνον τὴν πρώτη ἐλληνικὴ ἐντυπὴ μετάφρασις ἔργου/ἔργων τῆς τουρκικῆς λογοτεχνίας, ἀλλὰ καί τὴν πρώτη ἐντυπὴ μετάφρασις κειμένων τῶν συγκεκριμένων ὁθωμανῶν ποιητῶν σὲ παγκόσμια κλίμακα, πολὺ πρὶν ἀπὸ ἄλλες μεταφράσεις τους ἢ ἀπὸ τίς ἐκδόσεις ἔργων τους στὸ πρωτότυπο (1844 κ.έ.).

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

26. Βλ. παραπάνω, σημ. 10.

Tempor ac confusio nihil continet; contrarium Ortho-
doxæ Religionis, bonis moribus ac Principibus in hijs

Libris : primi titulus est Lapponella delle Alpi

e Gallis perennis in Germaniam translata,

alterius, Invetus Rhephiz & Michroz

e Taurorum iThomae in Germaniam translata.

Adus Septimis M D C C C Venetiis.

Joannes Litinus C. R.